

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ: ХАРАКТЕР УТВОРЕННЯ Й АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Актуальність процесу творення і функціонування політичної еліти Підкарпатської Русі визначається їхньою роллю у розвитку Карпатського регіону. На початку ХХ століття спосіб формування політичної еліти мав як тенденційний зміст, так і характерні особливості, котрі, скажімо, були відмінними від процесу елітотворення в інших крайових обрисах тогочасної Чехословацької республіки.

Перш за все, слід говорити про так звану управлінську й адміністративну еліту. Місцева еліта формувала нормативно-законодавчий, бюджетно-фінансовий, податковий, організаційний, управлінський простір Підкарпатської Русі з метою успішної діяльності органів регіональної влади й управління.

Але цікаво, що склад діючої політичної еліти в краї не був однорідним. У науці можна знайти своєрідний поділ на дві відмінні елітоутворюючі групи. За основу такої градації, вочевидь, взято фактор «свої – чужі». Звичайно, що цей поділ носить умовний характер, однак характеризує один важливий момент – зацікавленість і мотивацію політичної діяльності.

Отже, умовно «свої» представляли в Підкарпатській Русі місцеві кадри, котрі проходили організаційно-управлінський і фахово-професійний вишкіл в місцевих органах влади та й взагалі були вихідцями за народженням з даного регіону. Їхній патріотичний інстинкт здебільшого працював на досягнення благ для краю в цілому, відстоювання інтересів місцевого населення перед державою.

Умовно «чужі» виступали своєрідними провідниками загальнодержавної політики на місцях, слугували опорою всього державного механізму, регуляторами відносин в контексті «центр – регіон». Проте ця група державно-управлінського апарату здебільшого виконувала функції стримуючого фактору, тобто більше служила інтересам центру, а ніж підтримувала ініціативу місцевої еліти в діях. «Чужі» чітко виконували директиви центральної влади й проводили свого роду опікунську діяльність, спрямовану на підтвердження закинutoї з Праги тези про не готовність місцевих управлінців самостійно здійснювати владні функції.

У межах цих двох умовних груп і відбувалося структурування політичної еліти Підкарпатської Русі.

Тогочасна специфіка взаємовідносин центральної чехословацької влади з місцевими органами управління вказує на декілька основних шляхів елітотворення. Перш за все, процес формування управлінської еліти здійснювався через ротацію державних службовців. Ці кадри політичного управління слугували основним гвинтиком державного механізму. Причому політика, яку в цьому напрямку здійснювала центральна влада, змусила говорити очевидців про засилля чеської державної та партійної номенклатури в краї. Особливо це було відчутно напередодні та під час проведення парламентських виборів, коли з Праги надсилали значну кількість управлінських кадрів. Тоді здавалося, що «в Ужгороді можна розпочати засідання палати депутатів і сенату, і обидві установи мали б досить членів, щоб ухвалювати постанови» [2, с. 23].

До цієї групи відносять і губернаторів Підкарпатської Русі.

Другий шлях елітотворення пролягав через партійні кадри. Саме керівники політичних партій (принаймні провідних) виступили регуляторами суспільно-політичного життя краю, проміжною ланкою між державною елітою та громадянством [3, с. 9].

І третє. Політичну еліту складали парламентарі, котрі з'являлися шляхом демократичних виборів. Виборча система характеризувалася пропорційним підходом, тобто голосуванням за партійні списки. Більшість крайових партійних структур для того, щоб отримати мандат довіри місцевого населення використовували перевірений спосіб блокування з більш іменитим політичним гравцем-партією. Внаслідок цього у загальних партійних списках з'являлися імена регіональних партійних діячів, котрі через парламентську діяльність могли здійснювати вплив на політику центральної влади стосовно регіону.

Усі три вищеназвані шляхи здійснювали підбір політичної еліти як у середовищі «своїх», так і серед «чужих».

Існувала ще одна група осіб, котрі претендували на входження до когорти політичної еліти. Це була інтелектуальна еліта, котра включала крім політиків громадських діячів, просвітян, банкірів тощо. Цю групу складали переважно «свої».

Політичну еліту Підкарпатської Русі також можемо структурувати через призму декількох підходів (соціогенетичного, географічного, етнічного) [4, с. 664 – 665]. Насамперед, через соціогенетичний підхід, який дає можливість визначити представників крайової політичної еліти внаслідок їхнього соціально-професійного походження. Таким чином, головними критеріями структурування елітної групи виступають професійні, кар'єрні та освітні критерії. Сюди входять особи, які отримали хорошу освіту й професійну підготовку (педагоги, священники, держслужбовці).

Виходячи із географічного підходу, політичну еліту Підкарпатської Русі складали місцеві жителі (котрі народилися в краї). Таких осіб умовно можна назвати терміном «свої». Таким чином, вихідці з місцевого регіону мали природне право зайняти провідні позиції у крайових владних структурах.

Вихідці ж із інших регіонів Чехословащини також зайняли нішу владних інститутів через цілеспрямовану політику засилля управлінців офіційною Прагою. Цю групу осіб умовно визначимо терміном «чужі». Підкарпатська Русь, особливо у 20-х роках ХХ століття, розглядалася празькою офіційною владою як хороший політичний полігон для поширення мережі загальнодержавних кадрів і посилення прочеських владних позицій.

Отже, географічний підхід передбачає поділ на «своїх» (вихідців із місцевого регіону) і «чужих» (вихідців з інших регіонів) за територіальним походженням представників еліти.

І, нарешті, етнічний підхід визначає етнічну структуру регіональної еліти відповідно до національної структури Підкарпатської Русі, яка традиційно характеризувалася поліетнічністю. В розрізі цього підходу розрізняємо представників крайової еліти відповідно до національної приналежності. Відтак, управлінські посади займали службовці чеської, угорської,

словацької, єврейської, німецької, руської (місцевої, не російської) етнічних груп.

Ще більш складнішим був принцип структурування за етнічним підходом в середовищі партійної еліти, де тільки серед руських партій розрізняли русофільські (проросійські та місцеві русинофільські) та проукраїнські політичні організації. Відповідне структурування відбувалося й в партіях інших національних меншин (чеських, угорських, єврейських, німецьких).

За такими характеристиками формувалася й політичний образ регіону, який повинен був враховувати ще одну суттєву позицію – взаємодію регіональних політичних еліт із загальнонаціональною, без чого неможливе б було нормальне функціонування держави.

Ключовими функціями еліти Підкарпатської Русі стало здійснення специфічних відносин з центром, впровадження в регіоні його настанов, реалізація специфічних інтересів свого регіону. Незважаючи на характерні особливості й відмінні риси центральні та регіональні політичні еліти перебували в чітко вираженій ієрархічній залежності. Щодо першої, то вона виконувала роль зверхнього, контролюючого суб'єкту суспільно-політичних відносин. Інша ж виконувала функції оберегу автономних крайових інтересів у відносинах центру з регіоном.

Що ж до актуальних викликів політичної еліти в краї, то природно розуміємо їхню мотивацію та інтеграцію зусиль на вирішення пріоритетних завдань тогочасного суспільно-політичного розвитку.

Після входження закарпатських земель у складі Чехословацької Республіки відчутною стала демократизація суспільно-політичного життя. Почала здійснюватися поступова еволюція нової державної структури в Закарпатті, її інтеграція в політичну систему Чехословаччини.

На практиці почалося становлення нової регіональної політичної еліти, представники якої висунули пріоритетне питання боротьби за надання краю дієвої автономії. Чехословацька політична система мала усі характерні риси демократичного суспільства, що перш за все виражалося в дієвості плюралізму, реалізації законодавчих основ, практиці політичного рівноправ'я. Впродовж 20 – 30-х років ХХ століття прояви політичного плюралізму набули ефекту безпосередньої участі в політичній еволюції держави її громадян. Процес залучення громадян до державного управління проходив через призму представницької демократії, посередниками якої виступали політичні партії. Саме багатопартійна система, яка мала як позитивні, так і негативні ознаки, сприяла більш швидкій політичній соціалізації громадян, сприяла набуттю досвіду політичної боротьби під час парламентських виборів. Але все це нівелювалося небажанням юридично реалізувати автономію краю. Отже, пріоритетним питанням залишалася вимога політичної автономії.

Враховуючи той факт, що Підкарпатська Русь переважно була аграрним ареолом, то земельне питання при наявності переважно сільськогосподарського населення з його потребами відчутно переважало з поміж пріоритетних. Аносована ідея реалізації земельної реформи сприймалася як найбільш вдалий крок до порозуміння центральних органів влади зі сподіваннями на місцях. Проте ні місцева еліта, ні її представники у центральних ешелонах влади так і не спромоглися бодай наблизити «проблему №1» до її бажаного вирішення.

Ймовірним наслідком віддаленості реалій від перспективних планів стало непорозуміння між різноорієнтованою крайовою елітою. Її ідеологічне та національне різноманіття чи не найбільше шкодило вирішенню всіх наявних проблем тогочасного розвитку й вказувало на неспроможність знайти компроміс бодай у ключових питаннях.

Реалізації чи, певною мірою, визначенню пріоритетних напрямків заважала й відсутність однорідної елітної маси серед місцевих управлінських кадрів. Займання вищих державних посад в краї представниками місцевої еліти ставало дедалі відчутнішим пріоритетом. Але здійснити це було надскладно, оскільки система кадрового забезпечення була строго підпорядкована центральним установам. З іншого боку, празька влада не намагалася забезпечити місцеві управлінські інститути за рахунок місцевих кадрів. Їм це не було вигідно й стратегічно не виправдано.

Ще однією «білою плямою», яку намагалися вирішити представники політичної еліти в краї стало так зване «мовне питання». Його вирішення лежало в політичній площині і вимагало уваги до мовного питання й здійснення освітньої реформи. Проте національно-політичні розбіжності елітних груп стали відправною точкою у невідступності в цьому питанні. Навіть намагання втрутитися центральної влади в подолання розбіжностей у даній проблемі не призвели до покращення. Більше того, мовна проблема так і не була остаточно вирішена у міжвоєнний період.

Значно легше було відреагувати місцевій політичній еліті на захист культурно-національних і духовно-релігійних інтересів місцевих жителів, оскільки багато, хто її представляв стали вихідцями саме з цієї соціально-фахової групи [1, с. 69 – 126].

Перераховані вище актуальні виклики часу спрямовувалися політичній еліті як своєрідні імпульси, на які вона була змушена реагувати. Якою мірою їй вдалося це зробити показав час. І хоча переважно можна говорити про невдачі місцевої політичної еліти, їхні спроби щодо вирішення поставлених проблем заслуговують уваги.

Отже, поняття «політична еліта» має декілька змістовних характеристик. Найперше, її можна розуміти як крайову владну еліту, що складається з осіб, котрі займають основні посади в органах державної влади й місцевого самоврядування в краї й безпосередньо, так би мовити, за посадами, впливають на процес прийняття політичних рішень. До цієї когорти в Підкарпатській Русі відносили й парламентарів, які представляли регіон на загальнодержавному рівні, а також осіб, які не тільки мали владні повноваження, а й представляли крайову партійну еліту, провідні громадські організації, інтелектуальну й ділову верхівку суспільства.

1. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848 – 1948) / Павло Роберт Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с.
2. Співак Б. Революційний рух на Закарпатті в 1924 – 1929 роках / Борис Співак. – Ужгород, 1924. – 144 с.
3. Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919 – 1939) / Маріан Токар. – Ужгород, 2006. – 380 с.
4. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика : учебное пособие / Ростислав Феліксівич Туровский. – М., 2006. – 790 с.

SUMMARY

Petrec'kyi V. POLITICAL LEADERSHIP OF SUB-CARPATHIAN RUS: NATURE OF FORMATION AND CURRENT CHALLENGES.

The article defines the nature of formation and approaches to structuring of political leadership of Sub-Carpathian Rus during the land's entry into the Czech-Slovak Republic. The emphasis is made on formation of local managing leadership. The author specifies the ways of leadership's replenishment and vital issues of social and political development of the land, raised by the leaders.